

ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ З ОЗНАКАМИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF PERSONALITY WITH SIGNS OF INTERNET-ADDICTED BEHAVIOR

У статті представлена проблема психологічних властивостей особистості з ознаками Інтернет-залежної поведінки, яка щороку набуває актуальності у зв'язку з поширенням Інтернету на всі сфери сучасного життя. Метою дослідження є визначення зв'язку властивостей особистості та міри вираженості Інтернет-залежної поведінки особистості. У дослідженні використано статистичні методи: критерій Н Краскела-Уолліса, критерій U Манна-Уїтні, кореляційний зв'язок рангових ознак Спірмена та психодіагностичні методики: «Шкала Інтернет-залежності» («CIAS») С. Чена, «16-факторний особистісний опитувальник» Р.Б. Кеттела. У дослідженні взяв участь 101 студент університету Ушинського віком від 18 до 24 років. На основі статистичного аналізу результатів виявлено достовірний зв'язок між ступенем вираженості Інтернет-залежності та такими властивостями особистості, як емоційна нестабільність, нерішучість, емоційна чутливість, висока тривожність, боязкість та низький самоконтроль поведінки. Вищевказані особистісні властивості мають зв'язок з недовірливістю, депресивністю, залежністю, пасивністю, інтроверсією, консерватизмом.

Досліджувані зі сформованою Інтернет-залежною поведінкою, на відміну від осіб з відсутністю ознак Інтернет-залежності, схильні піддаватися почуттям, схильні до змін емоційних станів та інтересів, у складних життєвих обставинах падають духом. Їм властиве неадекватне самосприйняття, відсутність схильності до самовираження, відсутність здатності до контролю своїх почуттів, спонукань та поведінки, відсутність почуття відповідальності.

Такі особистісні властивості, як емоційна неврівноваженість, захопленість почуттями, тривожність, підозрілість, невпевненість у собі, інтроверсія, виступають чинниками втечі від реальної дійсності та занурення особистості до віртуальної реальності, а безвідповідальність і низький вольовий контроль призводять до порушення контролю за своєю поведінкою в Інтернеті, внаслідок чого спостерігається необмежена активність у мережі Інтернет і виникає Інтернет-залежна поведінка.

Ключові слова: особистість, властивості особистості, Інтернет-залежність, Інтер-

нет-залежна поведінка, тривожність, емоційна нестабільність, самоконтроль.

The article presents the problem of psychological properties of personality with the signs of Internet-dependent behaviour. The purpose of the article is a correlation of the personality properties with the internet addicted behaviour. Study hypothesis: the personal properties self-doubt, communication difficulties, emotional imbalance, isolation is the cause of the personal flight from reality and the direction of its activity to virtual reality, and the irresponsibility and weak self-control to unlimited use of Internet resources and the emergence of Internet dependent behaviour lead. For the statistical analysis were used: Kruskal-Wallis test, Mann-Whitney U-test, Spearman's rank correlation coefficient. For empirical research were the psychodiagnostic methods used: the Chen Internet Addiction Scale (CIAS) and Cattell's 16 Personality Factors Test. The study involved 101 students from Ushynsky University aged from 18 to 24 years. The statistical analysis of the results has shown that persons tendency for internet addicted behaviour is correlated with prone emotional instability, indecision, emotional sensitivity, high anxiety, timidity and low self-control of behaviour. The above personal properties are correlated with depression, addiction, introversion.

The Internet-addicted personality, unlike persons with no signs of Internet addiction, are characterized passion for feelings, variability of emotional states and interests, in difficult life circumstances they lose a heart. They are characterized inadequate self-perception, unwillingness of self-expression, violation of control of feelings and behaviour, irresponsibility. The personal properties emotional imbalance, passion for feelings, anxiety, suspicion, self-doubt, introversion is the reason for escaping from real reality, and immersing the person in virtual reality. The personal properties irresponsibility and low will control is the reason for the violation of control over their behaviour on the Internet. As a result, unlimited activity on the Internet is observed and Internet-dependent behaviour arises.

Key words: personality, personality traits, Internet addiction, Internet addictive behaviour, anxiety, emotional instability, self-control.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.14>

Ільницька Л.А.

старший викладач кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Проблема Інтернет-залежної поведінки щороку набуває актуальності у зв'язку з поширенням Інтернету на всі сфери сучасного життя. Можливість необмеженого доступу до Інтернету порушує питання безконтрольної поведінки у мережі та виникнення Інтернет-залежної поведінки. Набуває значущості вивчення психологічних особливостей особистості, які є чинниками виникнення Інтернет-залежності, адже саме особистісні властивості визначають способи та форми взаємодії людини

з навколишнім світом, зокрема з віртуальною реальністю. Визначення психологічного «портрета» Інтернет-залежної особистості, зокрема властивостей особистості, які є чинниками формування Інтернет-залежної поведінки, дозволить визначити оптимальні шляхи подолання такого типу залежності та розробити ефективні засоби корекції Інтернет-залежності.

Проблема Інтернет-залежності нині широко представлена в науковій психологічній літературі. Відомі праці таких учених, як А.Г. Асмолов,

О.Є. Войскунський, В.Л. Малигін, А.В. Цветков, Н.А. Цветкова, Н.В. Чудова, М.О. Шаталіна, та інших.

Оскільки дослідження проблеми Інтернет-залежності є новим напрямом у психологічній науці, досі не склалося єдиної термінології, тому можна зустріти в науковій літературі різні формулювання означувальної проблеми. У своєму дослідженні ми використовуємо поняття «Інтернет-залежність» та «Інтернет-залежна поведінка», розуміючи відсутність здатності особистості до довільної регуляції свої активності в Інтернеті.

Під поняттям «залежність від Інтернету» О.Є. Войскунський розуміє безконтрольне прагнення до онлайн-ігор і користування Інтернетом з ігровою та комунікативною метою [2].

У психологічній науці вченими описані різні чинники Інтернет-залежної поведінки. Х.І. Турецька пропонує віднести до чинників Інтернет-залежності не тільки особистісні характеристики людини, але і соціальні умови розвитку особистості та особливості Інтернет-простору [11]. О.О. Ярощук, О.В. Чурсинова також вдаються до аналізу особливостей віртуального світу та описують феномен кіберсоціалізації, який відображає процес соціалізації особистості в Інтернет-просторі [9].

У сучасній психології представлено різні аспекти дослідження психологічних особливостей особистості Інтернет-залежних осіб. Н.В. Чудовою описані особливості уявлення про себе в осіб, залежних від Інтернету. Їм властиві розмитість уявлень про себе та вимог до себе, понадмірне прагнення до незалежності, відгородженість від соціальних зав'язків, напруженість емоційної сфери [12].

В.Л. Малигін, Ю.О. Меркур'єва, А.В. Прокоф'єва та інші зазначають, що для Інтернет-залежних осіб характерними є неадекватність образу зовнішнього світу та образу Я, схильність перекладати відповідальність на зовнішні обставини, порушення контролю за активністю в Інтернеті поряд з порушенням контролю над власним життям [6]. Схильність до викривлення сприйняття та неадекватність оцінки об'єктивної дійсності Інтернет-адиктами відзначають С.К. Акімов та В.В. Плохих [8], неадекватність самоприйняття описують В.Л. Малигін [6], М.О. Шаталіна [13], Н.В. Чудова [12], труднощі адаптації та безвідповідальність відзначають В.Д. Менделевич [7] та М.О. Шаталіна [13].

С.С. Котовою, І.І. Хасановою описано наявність в Інтернет-залежних осіб внутрішньоособистісних протиріч, труднощів самоконтролю за використанням часу, наявність труднощів в адаптації, схильність до уникнення проблем [5]. О.В. Камінська та Н.В. Чудова виділяють наявність незадоволених потреб та прагнення до задоволень [4; 12].

Таким чином, для Інтернет-адиктивної поведінки специфічним є перенос акценту з реальності до віртуальної дійсності. Уникнення проблем, наявність незадоволених потреб, слабкість вольового контролю за власною емоційною сферою та поведінкою, неадекватність уявлень про себе та про зовнішній світ підштовхують особистість до занурення до віртуального простору, в якому особистість формує викривлену картину дійсності.

Метою нашого дослідження є визначення зв'язку властивостей особистості та міри вираженості Інтернет-залежної поведінки особистості.

Завдання дослідження:

1) встановити наявність достовірного зв'язку між параметрами властивостей особистості та наявністю Інтернет-залежної поведінки;

2) визначити психологічні властивості особистості Інтернет-залежних осіб, які виступають чинником формування узалежненої поведінки.

Гіпотеза дослідження: такі особистісні властивості, як невпевненість у собі, труднощі комунікації, емоційна неврівноваженість, замкнутість, є чинниками втечі особистості від реальної дійсності та спрямування її активності до віртуальної реальності, а безвідповідальність і слабкий самоконтроль призводять до необмеженого користування Інтернет-ресурсами і виникнення Інтернет-залежної поведінки.

До емпіричного дослідження було залучено 101 студента університету Ушинського віком від 18 до 24 років.

Було використано методики: «Шкала Інтернет-залежності» С. Чена, адаптація якого запропонована В.Н. Малигіним та К.А. Феклісовим [3], з метою діагностики схильності до Інтернет-залежної поведінки та «16-факторний особистісний опитувальник» Р.Б. Кеттела [10] з метою діагностики особистісних властивостей.

Для статистичної обробки отриманих результатів було застосовано методи непараметричної статистики: критерій Н Краскела-Уолліса, критерій U Манна-Уїтні, кореляційний зв'язок рангових ознак Спірмена.

За результатами методики «Шкала Інтернет-залежності» С. Чена встановлено, що 18% вибірки мають сформовану Інтернет-залежну поведінку, 38% мають схильність до Інтернет-залежної поведінки, у 44% досліджуваних відсутні ознаки Інтернет-залежної поведінки. Таким чином, було виділено три підгрупи досліджуваних: досліджувані, яким властива Інтернет-залежність, зі схильністю до Інтернет-залежності та з відсутністю Інтернет-залежності.

Статистичні дані, які відображають показники Інтернет-залежної поведінки та прояву особистісних властивостей у трьох підгрупах досліджуваних, наведено в таблиці 1.

**Характеристика особистісних властивостей
у досліджуваних з різним ступенем прояву Інтернет-залежності**

Параметр	Підгрупи досліджуваних								
	Наявність Інтернет-залежності			Схильність до Інтернет-залежності			Відсутність Інтернет-залежності		
	Me	Розмах значень		Me	Розмах значень		Me	Розмах значень	
		Min	Max		Min	Max		Min	Max
Інтернет-залежність	67,5	65	81	52	43	64	36	29	42
Фактор «А»	7	2	10	6	3	9	7	2	10
Фактор «В»	4	1	10	5	1	8	5	1	7
Фактор «С»	6	3	9	6	2	10	7	3	10
Фактор «Е»	6.5	4	10	6	2	10	6	1	10
Фактор «F»	6	1	8	6	1	9	6	1	10
Фактор «G»	5.5	3	9	5	1	10	7	1	9
Фактор «H»	6	3	9	7	1	10	7	3	10
Фактор «I»	6	2	10	6	1	10	5	1	9
Фактор «L»	5	2	10	6	1	10	6	1	10
Фактор «M»	6	2	10	6	2	10	6	2	10
Фактор «N»	5	4	9	6	1	9	6	1	10
Фактор «O»	5.5	2	10	6	1	10	5.5	1	10
Фактор «Q1»	7	4	10	7	3	10	7	4	10
Фактор «Q2»	4	1	10	5	1	10	5	1	10
Фактор «Q3»	6	3	9	7	3	10	8	1	10
Фактор «Q4»	6	2	9	6	1	10	5.5	1	9
Фактор «F1»	6	1	10	6	1	9	4	1	8
Фактор «F2»	7	3	10	7	1	10	7.5	1	10
Фактор «F3»	5	3	8	5	2	10	6	2	10
Фактор «F4»	6	3	10	7	2	10	6	1	10

Примітка: Me – медіана, Min – мінімум, Max – максимум

На основі аналізу статистичних даних можна зробити висновок про те, що особи зі сформованою Інтернет-залежною поведінкою відрізняються від осіб з відсутністю ознак Інтернет-залежної поведінки за фактором «С» ($U=178,5$ за критерієм U Манна-Уїтні; $p=0,004$), що виявляється в їхній емоційній нестабільності. Також виявлено тенденцію до розбіжностей між двома групами за фактором «Н» ($U=240$; $p=0,07$), що характеризує Інтернет-залежних осіб, на відміну від незалежних, як боязких та нерішучих. За фактором «Q3» встановлено достовірні відмінності ($U=229,5$; $p=0,046$) серед досліджуваних з наявністю та відсутністю Інтернет-залежності. Інтернет-залежним особам властивий низький самоконтроль та контроль своїх спонукань порівняно з високим самоконтролем, силою вольового контролю та контролю своїх емоцій і поведінки у досліджуваних з відсутністю ознак Інтернет-залежності. Виявлено відмінності в групах залежних та незалежних від Інтернету осіб за фактором «F3» ($U=222$; $p=0,031$). Емоційна чутливість, сензитивність, нерішучість властива Інтернет-залежним досліджуваним. Отже, досліджувані зі сформованою

Інтернет-залежною поведінкою, на відміну від осіб з відсутністю ознак Інтернет-залежності, емоційно чутливі, неврівноважені, схильні піддаватися почуттям, схильні до змін емоційних станів та інтересів, у складних життєвих обставинах падають духом. Їм властива нерішучість, боязкість, невпевненість, неадекватне самоприйняття, відсутність схильності до самовираження, відсутність здатності до контролю своїх почуттів, спонукань та поведінки, відсутність почуття відповідальності.

За допомогою критерію Н. Краскела-Уолліса було здійснено порівняння проявів особистісних властивостей у осіб трьох підгруп досліджуваних: зі схильністю до Інтернет-залежності, її відсутністю та таких, у кого має місце виражена Інтернет-залежність. Встановлено статистично значимі відмінності між групами за показниками рівня Інтернет-залежності ($\chi^2=85,384$; $p<0,0001$).

Наявні відмінності між групами за фактором «G» ($\chi^2=7,922$; $p=0,019$). Особам з Інтернет-залежною поведінкою властива низька нормативність поведінки, її невідповідність соціальним нормам.

Достовірно значимі відмінності між трьома групами досліджуваних за фактором «I» ($\chi^2=6,655$; $p=0,036$) вказують на чутливість, залежність, обережність та занепокоєння, які властиві людям з наявністю Інтернет-залежності та схильністю до неї, на відміну від осіб, не залежних від Інтернету.

Спостерігається тенденція до відмінностей між групами за фактором «Q3» ($\chi^2=5,102$; $p=0,078$). Низький самоконтроль характерний для Інтернет-залежної поведінки.

Проведений кореляційний аналіз результатів емпіричного дослідження дозволяє говорити про наявність статистично достовірного взаємозв'язку між мірою вираженості Інтернет-залежної поведінки та параметрами властивостей особистості. Встановлено значущий негативний зв'язок рівня Інтернет-залежності з фактором «С» – емоційною стабільністю ($r=-0,289$; $p=0,03$). Особам з ознаками Інтернет-залежної поведінки властива загальна емоційна нестабільність, вони схильні звільняти себе від відповідальності, не мають можливості підпорядкувати власному контролю свої емоції та спонукання. Фактор «С» має позитивний зв'язок з експресивністю (фактор «F», $r=0,312$; $p=0,01$), сміливістю (фактор «Н», $r=0,342$; $p=0,0001$) та екстраверсією (фактор «F», $r=0,332$; $p=0,001$), а також негативний зв'язок з підозрілістю (фактор «L», $r=-0,270$; $p=0,006$), депресивністю і тривожністю (фактор «O», $r=-0,266$; $p=0,007$; фактор «F1», $r=-0,598$; $p=0,001$) та високою Его-напруженістю (фактор «Q4», $r=-0,450$; $p<0,0001$). Отже, емоційна нестабільність Інтернет-залежних осіб тісно пов'язана зі стриманістю, обережністю, боязкістю, інтроверсією, низьким рівнем товариськості, недовірливістю, високою тривожністю, схильністю до депресивних станів, підвищеною збудливістю і подразливістю.

Ступінь схильності до Інтернет-залежності негативно корелює з фактором «G» ($r=-0,239$; $p=0,016$), фактором «Н» ($r=-0,287$; $p=0,004$) та фактором «Q3». Низька нормативність поведінки та схильність піддаватися почуттям, боязкість та невпевненість, а також низький самоконтроль характерні для Інтернет-залежної поведінки. А боязкість і низький самоконтроль (фактори «Н» та «Q3») негативно корелюють з фактором високої тривожності «F1» ($r=-0,354$; $p<0,0001$ та $r=-0,436$; $p<0,0001$ відповідно). Схильність піддаватися почуттям та нездатність до самоконтролю емоцій і поведінки (фактори «G» та «Q3») мають значущий негативний зв'язок з фактором «F4» ($r=-0,430$; $p<0,0001$ та $r=-0,263$; $p=0,008$ відповідно), що описує особистість як залежну та пасивну.

Має місце позитивний значущий зв'язок рівня Інтернет-залежності з фактором «I» ($r=0,206$; $p=0,038$) та фактором «F1» ($r=0,251$; $p=0,011$). Інтернет-залежним особам властиві

чуттєвість та залежність поряд з високою тривожністю. Показники тривожності корелюють з інтроверсією, боязкістю і сором'язливістю (фактор «F1» негативно корелює з фактором «F2» ($r=-0,229$; $p=0,021$)).

Фактори «G» та «I» негативно пов'язані фактором «Q1» ($r=-0,209$; $p=0,036$ та $r=-0,253$; $p=0,011$ відповідно). Це вказує на те, що поряд з низьким самоконтролем, емоційною чутливістю і залежністю Інтернет-залежної особистості також властивий консерватизм, підозрілість до нового.

Отже, статистичний аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що особам з ознаками Інтернет-залежної поведінки характерні такі властивості особистості, як: емоційна нестабільність, нерішучість, емоційна чутливість, висока тривожність, боязкість та низький самоконтроль поведінки. Емоційна нестабільність Інтернет-залежних осіб має статистично достовірний зв'язок зі стриманістю, обережністю, боязкістю, інтроверсією, низьким рівнем товариськості, недовірливістю, високою тривожністю, схильністю до депресивних станів, підвищеною збудливістю і подразливістю. Боязкість та низький самоконтроль поведінки мають значущий зв'язок з пасивністю і залежністю. Показники тривожності корелюють з інтроверсією, боязкістю і сором'язливістю. Емоційна неврівноваженість і чутливість достовірно пов'язані з консерватизмом і підозрілістю до нового. Нездатність до самоконтролю та емоційна чутливість Інтернет-залежних осіб пов'язана з консерватизмом і підозрілістю до нового.

Емоційна неврівноваженість, захопленість почуттями, тривожність, підозрілість, невпевненість у собі, інтроверсія, конфліктність у самосприйнятті, що властиві особам з проявами Інтернет-залежності, призводять до порушення взаємодії особистості із самою собою, із соціумом та з оточуючою дійсністю. Це виступає передумовою втечі від реальної дійсності та звернення особистості до Інтернет-простору і реалізації її активності у віртуальній реальності. Безвідповідальність, низький вольовий контроль, недисциплінованість призводять до порушення контролю за своєю поведінкою в Інтернеті, внаслідок чого спостерігається необмежена активність у мережі і виникає Інтернет-залежна поведінка.

Таким чином, схильність особистості до Інтернет-залежної поведінки статистично достовірно пов'язана з такими властивостями особистості, як емоційна нестабільність, нерішучість, емоційна чутливість, висока тривожність, боязкість та низький самоконтроль поведінки. Вищевказані особистісні властивості мають зв'язок з недовірливістю, депресивністю, залежністю, пасивністю, інтроверсією, консерватизмом.

Такі особистісні властивості, як емоційна неврівноваженість, захопленість почуттями, тривожність, підозрливість, невпевненість у собі, інтроверсія, виступають чинниками втечі від реальної дійсності та занурення особистості до віртуальної реальності, а безвідповідальність і низький вольовий контроль призводять до порушення контролю за своєю поведінкою в Інтернеті, внаслідок чого спостерігається необмежена активність у Інтернеті і виникає Інтернет-залежна поведінка.

Перспективами подальших досліджень ми вважаємо дослідження копінг-стратегій, які використовують у своїй поведінці особи з ознаками Інтернет-залежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г., Цветкова Н.А., Цветков А.А. Психологическая модель Интернет-зависимости личности. *Мир психологии*. 2004. № 1. С. 179–193.
2. Войскунский А.Е. Концепции зависимости и присутствия применительно к поведению в Интернете. *Медицинская психология в России : электрон. науч. журн.* 2015. № 4 (33). С. 6–12. URL: http://www.medpsy.ru/mpj/archiv_global/2015_4_33/nomer07.php (дата звернення: 20.06.2021).
3. Интернет-зависимое поведение. Критерии и методы диагностики : учебное пособие / Сост. Малыгин В.Л., Феклисов К.А., Искандрова А.С., Антоненко А.А., Смирнова Е.А., Хомерики Н.С. Москва : МГМСУ. 2011. 32 с.
4. Камінська О.В. Психологія Інтернет-залежності: монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 339 с.
5. Котова С.С., Хасанова И.И. Взаимосвязь Интернет-зависимости с совладающим и отклоняющимся поведением учащейся молодежи. *Образование и наука*. 2017. Том 19. № 4. С. 146–168.
6. Малыгин В.Л., Меркурьева Ю.А., Прокофьева А.В., Портнягин В.Н., Барышевская М.В. Ценностно-смысловая сфера у подростков с Интернет-зависимым поведением. *Вестник новых медицинских технологий. Электронное издание*. 2016. № 4. С. 258–263. URL: <http://www.medtsu.tula.ru/VNMT/Bulletin/E2016-4/7-5.pdf> (дата звернення: 20.06.2021).
7. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. Москва : МЕДпресс, 2001. 432 с.
8. Плохих В.В., Акимов С.К. Особенности реализации когнитивных процессов у Интернет-аддиктов. *Психологический журнал*. 2014. Т. 34. № 3. С. 58–67.
9. Психологические аспекты профилактики Интернет-рисков у подростков : учебно-методическое пособие / Авт.-сост.: Чурсинова О.В., Ярошук А.А. Ставрополь : СКIRO ПК и ПРО, 2020. 76 с.
10. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие. Самара : «Бахрах-М», 2001. 672 с.
11. Турецька Х.І. Психологічні чинники Інтернет-залежності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2 (2). С. 95–104.
12. Чудова Н.В. Особенности образа «Я» «жителя Интернета». *Психологический журнал*. 2002. Том 23. № 1. С. 113–117.
13. Шаталина М.А. Анализ факторов, влияющих на формирование Интернет-аддикции. *Вестник КГУ. Кострома : Издательство Костромского государственного университета*, 2009. Т. 15. *Серия «Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика»*. № 1. С. 188–192.